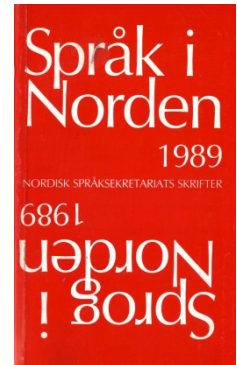

Sprog i Norden

Titel: Engelskan i svenskan
Forfatter: Alvar Ellegård
Kilde: Sprog i Norden, 1989, s. 67-76
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Engelskan i svenskan

Av Alvar Ellegård

Det skulle förvåna mig om det är någon större skillnad mellan svenskan, norskan och danskan när det gäller engelskans inflytande – att isländskan intar en särställning vet vi alla. Vad jag har att erbjuda i fråga om dokumentation blir därför säkert inte någon överraskning för någon av er. Då jag dessutom inte kan hänvisa till några egna forskningar i ämnet hoppas jag att bli ursäktad om jag mer ägnar mig åt att reflektera över hur vi språkvårdare bör ställa oss till språkblandning och lånord, än åt att redogöra för det faktiska läget när det gäller engelskan i svenskan.

Ljungs undersökning av engelskan i svenskan

Något vill jag dock säga om detta. Dess bättre har vi god aktuell information härom, bland annat därför att min kollega, professorn i engelska vid Stockholms Universitet, Magnus Ljung, ägnade ett flerårigt forskningsprojekt åt just engelskan i svenskan. (Se hans *Skinheads, hackers och lama ankor*, 1988). Projektet bestod av två huvudavdelningar, en intervjuundersökning och en textundersökning.

Intervjuundersökningen innehöll ett frågeformulär med olika engelska ord och uttryck, tagna från textundersökningen. Dessa presenterades insatta i svenska meningar. De intervjuade var ett statistiskt urval på 1 800 personer av den vuxna svenska befolkningen, av vilka dock bara ca 40 % svarade. Bortfallet var dock inte allvarligt snedvridande. Försökspersonerna hade att säga om de kände till uttrycket i fråga, och om de skulle kunna tänka sig att själva använda det. För ett mindre urval på 200 personer undersökte man dessutom hur de valde att uttala orden i fråga.

Textundersökningen registrerade alla nyare engelska lån i en grupp svenska texter. Texterna var dels dagstidningar, dels veckotidningar som vänder sig till en bredare allmänhet, dels olika facktidsskrifter. Nyare lånord definierades med utgångspunkt i Svenska Akademiens Ordlistas då senaste upplaga, den tionde från 1973. Alla ord som *inte* var med i ordlistan räknades som nya.

Resultatet av pressundersökningen kan sammanfattas i följande tabell, som anger antalet förekomster (alltså inte antalet olika ord) av engelska (inklusive troligen engelska) lånord per 1 000 ord löpande text i olika textkategorier:

Dagstidningar	3,26
Sporttidsskrifter	2,75
Allmänna tidskrifter	1,83
Datatidskrifter	19,30

De flesta som för första gången ser sådana här siffror blir nog förvånade över hur *låga* de är. 3 *promille* är ju inte mycket. Till och med datatidskrifternas 20, dvs 2 procent, verkar nog litet för de flesta. Vi har väl på känn att vart och vartannat ord i datatexter är engelska!

Men man måste vara försiktig med språkstatistik. I de flesta europeiska språk består ungefär hälften av den löpande texten av sådant som artiklar, pronomen, prepositioner, konjunktioner, pronominella adverb, satsadverb och hjälpverb. Om vi därtill lägger en del mycket vanliga och oundärliga verb som *göra, säga, börja, sluta, veta, gå, komma* etc, och substantiv som *sak, ställe, sätt* etc – med andra ord de 1 000 vanligaste orden i språket – så täcker vi hela 80 % av textmassan. Dessa ord är fast förankrade i språket, och löper ingen större risk att bytas ut mot lånord. Det är således bara de återstående tjugo procent i texten som över huvud lämnar öppningar för lånorden. De är i gengäld de som bär det mesta av textens innehåll. De åttio procenten ger egentligen bara strukturen. För en språkvetenskapsman är detta förstås inte så bara. Men den vanlige, naturlige läsaren märker dem knappt.

Mot denna bakgrund innebär datatidskrifternas 2 % att vart tionde av de »möjliga» orden är nya engelska lånord. Tidningarnas 3 promille blir 1,5 % av de möjliga. Är nu detta mycket eller litet?

Eftersom alla de undersökta tidningarna och tidskrifter måste hävda sig på en öppen, kommersiell marknad, är det tydligt att deras läsare i stort sett inte finner det engelska inslaget alltför störande. Det troliga är väl att journalisterna bedömer sin läsekrets tämligen riktigt. Åt det hållet pekar följande också Ljungs intervjuundersökning. Det visar sig att de tillfrågade skulle kunna tänka sig att själva använda ungefär hälften av de uttryck det är fråga om. (Eller annorlunda uttryckt, hälften av de tillfrågade finner dem acceptabla). Mest positivt inställda är de unga och storstadsborna, alltså de som rimligtvis får anses vara de som visar vägen in i framtiden. *Trendsetters* skulle de kanske gärna kalla sig.

Jag tror alltså att vi kan utgå ifrån att den stora allmänheten i Sverige inte är särskilt oroad. Bör då vi språkvårdare vara det? Mitt korta svar är nej. Men jag vill utveckla det litet närmare.

Språkvård och språkkonservatism

1. Jag anser att språkvårdarens främsta uppgift är att se till att språket fungerar väl, både som kommunikationsmedel och som estetiskt uttrycksmedel. Alltför snabba förändringar, framför allt förändringar som sker olika snabbt i olika grupper, har negativa följder från kommunikationens synpunkt. Om dessa inte uppvägs av motsvarande positiva följder, bör språkvårdaren överväga åtgärder. Språkvårdaren bör därför enligt min mening inte vara principiellt konservativ. Hans konservatism är underordnad vad vi väl kan kalla funktionalismen.

2. Språket speglar livet i det samhälle som det fungerar i. I och med att samhället och dess behov förändras, måste också språket göra det. Att hindra sådana förändringar är alltså att hindra språket från att fungera optimalt, eller kan åtminstone göra detta. Förutom att en sådan språklig konser-

vatism motverkar språkvårdens syfte (som jag uppfattar det), har den nog små möjligheter att uppnå resultat. Man lyckas sällan med åtgärder som går på tvärs mot den naturliga utvecklingen.

3. Ett måttligt inflöde av lånord förekommer i de flesta språk. Om inflödet varar under en längre tid kan det visserligen leda till att de inlånade orden blir en mycket stor del av språkets ordförråd. Men inte ens detta behöver i sig själv ses som något ont. Engelskan, vars ordförråd har just en sådan struktur – 60 % av orden i ett måttligt stort lexikon är inlånade – kan knappast karakteriseras som ett fördärvat språk, utom möjligen av storgermanska svärmare.

4. Alla typer av språklig påverkan kan inte betraktas på samma sätt. Visserligen innebär alla en viss grad av förändring. Men så länge denna hålls inom måttliga gränser orsakas ingen skada. En viktig skillnad råder emellertid mellan lån som innebär brott mot systematiska drag i det mottagande språket, och sådana som inte gör det. De förra skapar problem, de senare gör det inte, eller endast i ringa grad.

Oproblematiska lån

De flesta lån från engelskan till svenskan är antagligen sådana som inte stör mottagarspråkets struktur. Översättningslån gör det i regel inte. Det svenska uttrycket *släppa katten ur säcken* är ganska säkert i huvudsak inlånat från engelskan. Men det är precis lika begripligt, lika språkligt korrekt, i svenskan som i engelskan. Och att det svenska verbet *utvärdera* har bildats efter engelsk-latinsk modell är ingalunda en nackdel. Och att det lånats in bara för några decennier sedan bör inte principiellt ligga det i fatet. En gång i tiden var ordet *samvete* lika nytt.

Lån kan också leda till att ord får nya betydelser. När jag var ung under 1930-talet var en *romans* en dikt av ett visst slag. Från ungefär 1950-talet och framåt – då engelska populärtidningar fylldes av skvaller om prinsessan Margaret och hennes gäng – blev den vanliga betydelsen helt plötsligt »kärlekshistoria», mest en kortvarig sådan. Damtidningarna lever på romanser av det slaget. Ytterligare ett exempel: som

gymnasist fick jag lära mig att svenskans *konsekvent* på engelska måste återges med *consistent*. Nu håller *konsekvent* i svenskan på att konkurreras ut av det engelskinfluerade *consistent*. Det finns ingen anledning att sörja över det.

Slutligen har vi lån som utan svårighet kan passas in i det svenska systemet. Ett typiskt och bra exempel är idrottsspråkets *spurt*. Dess uttal försvenskas lätt och utan problem, dess stavning är helt i överensstämmelse med svenskans, och ordet kan utan svårighet ta böjnings- och avledningsändelser eller fogas in i sammansättningar: *spurten*, *spurterna*, *att spurta*, *spurtstark*, *slutspurt*. *Spurt* är ett germanskt ord, och eftersom både engelska och svenska är germanska språk finns det mängder av ord som problemfritt kan passera språkgränsen, om behov uppstår. Men det finns också mängder av ord av latinskt eller latinsk-grekiskt ursprung som är lika oproblematiske, eftersom de sedan länge har fått en systematisk svensk form. Hit hör exempelvis via engelskan lånade substantiv på *-tion*, adjektiv på *-al* och verb på *-ate* och *-ize*. De kan alla anpassas till svenskan efter ett mönster som vi för övrigt tidigare har övertagit från franskan, troligen delvis via tyskan: *station*, *formell*, *kreera*, *organisera*.

Böjning och avledning

De flesta lånnord, i vilket språk det vara månne, är ord som tillhör de öppna ordklasserna, och bland dem främst substantiven. Detta betyder att de bryter mot det svenska systemet i så måtto att de från början inte har svenska böjnings- och avledningsändelser. När ordet har en form som utan vidare passar in i svenskans system uppstår knappast några problem. Lånar vi in ordet *boss*, så finns det inga egentliga hinder mot den bestämda formen *bossen*, pluralen *bossar* osv. Inte heller *grillar* eller *trender* bjuder motstånd. Genusvalet eller pluraländelsevalet tycks i de flesta fall inte vålla någon osäkerhet.

Men när orden har en annorlunda struktur blir det genast svårare. Visserligen kan en jazzskribent skriva om en orkestrets *sound*. Men den osvenska stavningen och det osvenska uttalet skapar ett visst motstånd mot det i och för sig möjliga (och säkerligen belagda) *soundet* och pluralen *sounden*.

Något liknande gäller för engelska ord på -er. Ett ord som *defroster* kan utan omsvep få bestämd form *defrostern*. Men *defrostrar* i plural har jag aldrig hört eller sett, trots att det ser ut att finnas en modell i svenska ord som *fingrar* och *vintrar*. Lika illa är det med det i och för sig möjliga (och belagda) *containrar*. Det verkar som om två olika faktorer är verk-samma. Vi drar oss för att kombinera ett ord som tydligt vi-sar sitt engelska ursprung, t ex i stavning eller uttal, med rent svenska ändelser. Och vi känner på oss att den engelska änd-selsen -er har en semantisk, morfologisk funktion som det svenska ordslutet -er inte har.

I sådana fall utnyttjar vi ibland den engelska pluraländel-sen: *containers* är säkert vanligare än *containrar*, *managers* ser och hör man inte sällan, aldrig däremot *managrar*. Ett annat knep som jag och många med mig tycker är fullt accep-tabelt är att göra den engelska pluralformen till singular i svenskan. Trots att man mycket väl kunde säga en *blinker* flera *blinkrar*, så är den vanliga formen nog en *blinkers* flera *blinkersar*. Sådana ord är väletablerade: en *keps*, en *slips*, ett *kex*, från *cap*, *slip*, *cake*. Mekanismen kanske har varit den att föremålen i handelsledet normalt uppträder i plural. Och det är väl inget tvivel om att handeln har varit låneförmed-laren i första hand.

En annan typ av ord som gör motstånd mot inlemmande i det svenska systemet är sådana som slutar på obetonad stav-velse. I fråga om sådana med latinskt ursprung löser vi knu-ten genom att anpassa dem efter det mönster som vi övertog från franskan. Så blir engelskan *terminal* till svenskans *termi-nal*, *deodorant* blir *deodorant*. Helt problemfritt är nu inte detta. När en filmkritiker talar om att en film är fylld av *acti-on* måste han åtminstone än så länge markera att ordet har sin speciella mening, skild från det etablerade *aktion*. Priset vi får betala är att böjningen försvåras eller omöjliggörs: *ac-tionen* går bara inte.

En högre grad av anpassning finner vi i ordet *musical*. I den oböjda formen är nog fortfarande det engelska uttalet förhärskande. Men *musikaler* är den enda svenska pluralfor-men vid sidan av det inte inlemmade *musicals*. Något lik-

nande gäller för *management*. *Managementet*, *managemen-*
ten drar man sig för. Osäkerheten är stor för en mängd ord,
och är förstas ett irritationsmoment och en minuspost från
funktionssynpunkt. Alltså ett område där språkvårdaren bör
överväga att göra en insats.

Orden på -ing är ett särskilt kapitel. Ändelsen finns i svens-
kan, men varianten -ning krävs i de flesta fall. Sålunda mot-
svaras engelskans *jogging*, *briefing* av svenskans *jogging*,
briefning. Men om de motsvarande verben inte etableras
undviker man denna typ av försvenskning. *Catering* skall
visserligen inte ha -ning på svenska, men *e* i stammens -er
skulle falla, som i *fingring*, *segling*. Men att göra ingrepp i
den engelska stammen bjuder emot. Hur stavar man för
övrigt till vad som låter som *kejtring*? Mer om detta i ett föl-
jande avsnitt. Tydligt är i alla fall att språkvårdare skulle
kunna göra en hel del nytta, om de kunde styra in språk-
bruket på sådana ord och ordformer som bäst passar in i
vårt svenska system, och hjälpa till att avvisa sådant som
inte gör det.

Engelskans osvenska ljud

Lån som inte passar in i det svenska ljudsystemet utgör defi-
nitionsmässigt brott mot svenskans system. I uttalet sker
emellertid normalt en anpassning, genom att de främmande
ljuden anpassas till närmaste svenska fonem: /th/ i t ex *synth*
blir /t/, /z/ i *gags* blir /s/. I andra fall tycks anpassningen ute-
bli, vilket leder till att nya fonem genom lånorden förs in i
svenskan. Sålunda bevaras ofta /w/ i *walkover*, *workout*, /æ/
i *bag*, /ou/ i *coach*. Och i det expressiva *zooma*, *zooma in*.

På det här området är de individuella variationerna stora.
Av naturliga skäl har de högutbildade en starkare tendens att
bevara det engelska uttalet än de lågutbildade. (Någon full-
ständig överensstämmelse med det skolengelska uttalet är
det dock aldrig fråga om: det skulle i alla kretsar göra ett løj-
ligt intryck!) Om de främmande ljuden etableras, får vi en
förändring av det svenska ljudsystemet i komplicerande rikt-
ning. Någon allvarlig nackdel behöver väl inte detta vara.
Skillnaden i komplexitet hos ljudsystemen i olika språk är

betydande, och kan nog inte sättas i klart samband med skillnader i språkens möjligheter att fungera. Å andra sidan kan de tillkommande ljuden leda till systematiska förändringar i ljudsystemet på längre sikt. Men sådana är också fullt naturliga inslag i alla språks utvecklingshistoria.

Den svåra stavningen

Den största risken för systematisk påverkan finns nog på stavningens område. Svenskans stavning är visserligen långt ifrån idealisk. Engelskans är notoriskt irrationell. Ändå har båda språken en hel del inbyggd systematik i sin stavning. Utan en sådan skulle stavningsinläring vara ännu svårare än den är, och skriftlig kommunikation skulle följaktligen fungera sämre. Problemet är att de svenska och engelska systemen är helt olika. Blandas de motverkar de varandra i stället för att stödja varandra.

Det är inte bara en fråga om uttalet av de enskilda bokstäverna, som *a* i *tape*, *i* i *line*, *y* i *byte*, *u* i *unisex*. Eller ens uttalet av bokstavskombinationer som *ea* i *cream*, *ee* i *meet*, *ou* i *out* etc. Viktigare är skillnaden i mer generella regler. I svensk stavning skall en vokal som följs av bara en konsonant i regel uttalas lång. Därför kan vi markera en vokal som kort genom att dubblera den efterföljande konsonanten. I engelskan är regeln i stället att varje vokal i slutet stavelse är kort. Man markerar en vokal som lång genom att i skriften öppna dess stavelse genom att lägga till ett *i* uttalet stumt *e*. Sålunda skiljer svenskan långt *stop* från kort *stopp*, medan engelskan skiljer kort *fat* från långt *fate*.

På denna punkt är således språkens regler direkt motsäggande. Ett ord som skrivs *shop* skall enligt den svenska regeln ha långt, enligt den engelska kort vokal. Om tillräckligt många ord lånas in med sin engelska stavning uppstår oundvikligen störningar i det svenska systemet. Här ser alltså språkvårdaren ut att ha en uppgift.

Den kan synas enkel. Men att anpassa lånorden till det svenska systemet är inte en enkel match. Den enskilde lånordsanvändaren har nämligen inte något särskilt starkt intresse av att verka för språkets användbarhet och uttrycks-

fullhet i stort. Han ser till uttrycksfullheten i det aktuella fallet. Och till denna hör ofta bl a just att markera att det ord han använder är ett lånord. Då tycker han att det är alldeles utmärkt att ordet har en avvikande stavning. Allra tydligast framträder detta i reklamens språk. Det är ingen tillfällighet att man i valet mellan c och k för k-ljudet i reklam, firmamn och varunamn i Sverige finner en förkärlek för den exotiska varianten c: *café* är finare än *kafé*. Men i England och Amerika är *Kodak* finare än det i och för sig lika möjliga *Codac*. Det är en liknande psykologisk mekanism som hindrar stavningar som *jös* för *juice*, *jins* för *jeans*, och *bjotibox* för *beauty-box*.

Till det exotiskas lockelse kommer att lånorden nödvändigtvis först används i en miljö där mottagarna är någorlunda väl bekanta med originalformen. När ordet har svensk språkdräkt känner man helt enkelt inte igen det. Den engelska stavningen blir alltså automatiskt den som är först på plan. För det enskilda ordet blir den svenska stavningen ett brott mot den tradition som ändå finns för det. Det är för den generella regeln som den engelska stavningen blir ett brott. Dilemmat är oundvikligt.

Till detta kommer att en svensk stavning i vissa fall inte förmår ange det vedertagna uttalet. Ordet *look*, som kan förekomma t o m i den svenska böjningsformen *den nya looken*, uttalas alltid med slutet kort *o*. Det ljudet finns i svenskan, men bara i vissa ord, som *bonde*, *blomma*, *socken*, och avledningarna som *trott*, *bott*. Men stavar vi *look* som *lok* blir vokalen lång, stavar man *lock* blir den kort och öppen. Något liknande händer med vokalen i *bag*. Det öppna ä-ljudet finns i svenskan, men bara som allofon framför *r*: *särk*, *ärta*. Stavningen *bägg* skulle ge ett alltför slutet *ä*. För övrigt kan också mot stavningen *jins* för *jeans* invändas att den leder till ett uttal med kort *i*, som i *prins*. I alla dessa ord skulle en försvenskad stavning således trots allt innebära ett brott mot det svenska stavningssystemet. Så särskilt många ord blir det kanske inte fråga om. Men tillräckligt många för att försvaga den generella argumenteringen för en försvenskad stavning.

Ju mer ett lånord inlemmas i svenskan, desto större blir naturligtvis tendensen att anpassa det efter svenskan, både till stavning och till uttal. *Shop* föredras än så länge allmänt i namn. Men om ordet blir vanligt som ett allmänt appellativ, förses det också med böjnings- och avledningsändelser. Då kommer troligen snart *shoppen*, att föredras framför former med enkelt p. Samma utveckling kan man nog förutse med ord av typen *tape*, *fake* och *timing*. Ingen är förtjust i att skriva *tapa*, *faka* och *tima*, lika litet som i alternativen *tapea*, *fakea* och *timea*, med konserverat stumt e – som ju f ö också är mot engelska regler. Om orden över huvud skall bli acceptabla måste nog den totala försvenskningen av stavningen tillgripas: *tejp* liksom *tejpa*, *fejk* liksom *fejka*, *tajming* liksom *tajma*. Stavningen *tejp* finns redan, men än så länge för många språkbrukare bara för självhäftande klisterremsa av plast, inte för elektronisk remsa.

Det jag sagt visar väl att det inte finns någon enkel universallösning på lånordens stavningsproblem. Att inte anpassa dem leder till en försvagning av svenskans stavningssystem. Att anpassa dem leder till att deras uttal kanske onödigt avlägsnar sig från det ursprungliga, eller gör ordet svårgenomskådligt inte bare för de läsare som inte kan engelska, utan också för den majoritet som känner till ursprungsordet. Vi kommer inte ifrån dilemmat, utan måste leva med det. Rimligtvis blir resultatet att ordens stavning blir mera svensk ju vanligare de är.